

А. Н. МҰРАТОВА

АЙМАҚТАРДАҒЫ ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҰРУ САПАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Еліміздегі тұрақты дамудың негізгі өлшемі болып табылатын өмір сүру сапасы деңгейі бойынша әлемнің неғұрлым дамыған елдерінен біршама артта қалып келеді. Қазіргі әлемдік тәжірибе бойынша, тұрмыс сапасы негізгі құрамдас бөліктер: өмір сүрудің ұзақтығы, халықтың әлауқаты деңгейі және қоршаған ортаның жай-күйімен айқындалады. Соңғы жылдары «тұрмыс сапасы» туралы түсінік қоғамдық және ғылыми көзқараста да тұрақты орын алып, оған деген қызығушылықты әртүрлі ғылымдар экономика мен психология, әлеумет, философия, медицина және т.б. салалар аясында қарастыруға болады. Бұл кездейсоқтық емес, өйткені қазіргі кезде сапа – дүниежүзілік әлеуметтік құрылыста барлық жағынан қоғамдық мәдениетті дамытуда, адамдар қызметі мен адами болмыстың мәнін түсінуге негіз болатын басты фактор болып табылады.

Тұрмыс сапасы – тұрақты даму жағынан аймақтардағы халықтың жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған әлеуметтік-экономикалық саясаттың ажырамас негізгі бөлігі. Сондай-ақ еңбек әлеуетінің жиынтығы: тіршілік, мәдениет, демалыс, денсаулық сақтау, білім беру, әрбір адамның өмір сүру деңгейі, халықтың оңтайлы жұмыспен қамтамасыз етілуі және олардың үнемі өсіп отыратын материалдық және рухани сұраныстарын қамтамасыз ету болып табылады. Халықтың тіршілік ету деңгейінің жоғары болуы – әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген жағдайда адам құқығы мен бостандығының құрылымы өзгереді, адамдардың саяси белсенділігі төмендейді. Мемлекет әрбір жеке тұлғаның дамуы мен игілігі үшін тиімді жағдайлар жасауға, нақты айтқанда, ұлттық табысты бөлумен айналысуға міндетті. Ол үшін бізге экономикалық өсу мен бәсекеге қабілеттіліктің өңірлік орталықтарын айқындап алып, олардың дамуын тұтастай алғанда еліміз экономикасының мүдделеріне бағындыру қажет.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың биылғы Қазақстан халқына арнаған дәстүрлі Жолдауында «Тұрақты экономикалық өсуде қазақстандықтардың тұрмыс сапасын айтарлықтай жақсартуға беру, халықтың әлжуаз, аз қамтылған отбасыларына және көп ба-

лалы аналарға мемлекеттік жәрдемақылар беру, бюджет саласының қызметкерлері мен мемлекеттік қызметкерлердің жалақысын үнемі көтеріп отыру, сондай-ақ білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау, мәдениет және спорт салаларына мамандар тарту, балалар мен жасөспірімдердің белгілі бір зәру топтарына дәрі-дәрмекті тегін қамтамасыз ету мәселелерін, зейнеткерлік жәрдемақылардың мөлшерін жыл сайын үстемелеп арттыру қажеттігін атап көрсетті [1]. «Қазақстан – 2030» Стратегиялық жоспарын дәйектілікпен орындау барысында ел экономикасының және мемлекеті-міздің берік іргетасы қаланып, дамудың жаңа кезеңіне көштік. Біз осы заманғы әлемде бүкіл ел халқының әл-ауқатының өсуі мен тұрмыс деңгейінің елеулі жақсаруын қамтамасыз ету үшін сыртқы рыноктарға шығып, сенімді орнығуға міндеттіміз. Бұл жолда Қазақстан мен өңірлердің нақты жағдайын ескеріп, әрі әлемнің озық мемлекеттерінің жетістіктерін іске асыра отырып, әлемнің бәсекеге барынша қабілетті елу елінің қауымдастығына қарай жедел жылжуымыз және оның тұрақты мүшесі ретінде Қазақстанның тұғырнамасын нығайтуымыз қажет екендігін атап көрсетті» [2].

Осы әлеуметтік реформалардың барлығы экономикамыздың тұрақты дамуы арқылы іске асатын бүгінгі күннің басты міндеті болып табылады. Аймақтардағы реформаның жүру барысы мен шаруашылық жүргізудің нарықтық жүйесіне бейімделу әркілі деңгейде және өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының жіктелуі тереңдеп, ондағы халықтың тұрмысы мен өмірінің сапалы деңгейіндегі айырмашылық өсе түсуде. Осы орайда аймақтық саясаттың маңызды бағыттарының бірі табиғи ресурстарды сақтай отырып, аумақтық деңгейде жұмыссыздықты төмендету, жаңа жұмыс орындарын ашу, балалы отбасыларға тұтынудың айтарлықтай деңгейін ұстап тұру, мүгедектер мен қарт адамдарды әлеуметтік қолдау мен дамытуды қамтамасыз ететін өзіндік аймақтық және әлеуметтік саясат болуы қажет.

Өңірлердің өзіндік саясатын қалыптастыруда, оларға мемлекеттік тұрғыдан қолдау көрсету, әрі оны мемлекет пен аймақтардың саяси, ұйымдасты-

рушылық, материалдық және қаржылық мүмкіндіктеріне сәйкес іс-тәжірибелерде белсенді түрде пайдалана отырып жүргізу керек. Негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелер (халықтың көп бөлігінің өмір сүру деңгейлерінің күрт төмендеуі, жұмыссыздар санының артуы, табыстардың саралануы, жаңа әлеуметтік топтардың пайда болуы, экологиялық ахуалдың нашарлауы және т.б.) әсіресе өңірлерде бой көрсететіндіктен, ең алдымен осы деңгейде өз шешімін табуы қажет (1-кесте). Бұл арада халықтың өмір сүруін қамтамасыз ету, аймақтық органдардың халықтың алдында жауапты болуы, аймақтағы жағдайларға орталықтың жауапты болуы секілді мәселелер бой көтереді.

Өңірлердің тұрмыс сапасын арттыруда мынадай негізгі іс-шараларды жүзеге асыру қажет:

- тұрмыс сапасының әлеуметтік нормативтік-құқық негіздерін қалыптастыру;
- салауатты қоғам үлгісін енгізу негізінде халықтың өмірі мен денсаулығына төнетін қауіп-қатердің алдын алу және оны азайту, демографиялық хал-ахуалын жақсарту;
- халықтың әлеуметтік қауіпсіздік деңгейін арттыру;

- ғылым мен техника және білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;

- өңірлердің әлеуметтік-экономикалық шектен тыс ала-құлалығын еңсеру;

- әлеуметтік инфрақұрылымның әлеуеті мен коммерциялық емес қызмет түрлерін жүйелеу және саралау;

- ел экономикасына инвестиция тарту арқылы табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, жоғары сапалы жаңа технологияларды енгізу.

Мұндай саяси маңызды шаралардың жүргізілуі әлеуметтік дамудың тиімділігін арттырып, халықтың тұрмыс сапасы мен әл-ауқатын көтеруді қамтамасыз етеді.

Ел экономикасының соңғы жылдардағы қалыптасуы, тұрғындардың өмір сүру деңгейі, табыс көзінің молаюы, әлеуметтік мәселелерді өз ретімен шешіп отыруға мүмкіндіктер туғызды және бұрыннан қалыптасқан жүйені сапалық жағынан жаңа экономикалық жүйеге ауыстыру бағытында оң нәтижелерге қол жеткізе бастады (2-кесте).

Экономиканың жалпы деңгейін, салық және бюджет саясатын, халықтың әл-ауқаты мен өмір сүру деңгейін айқындайтын басты көрсеткіштердің

1-кесте. Өмір сүру сапасының деңгейі мен басымдықтары

Деңгейі	САПА САЯСАТЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАСЫМДЫҚТАРЫ		
	Әлеуметтік	Экономикалық	Табиғи-эко-
Халықаралық			
ортаның сақтау	Халықаралық - әлеуметтік салалардың барлық қызмет түрлеріндегі сапа аренада еліміздің	мен өндірілетін өнім	- қызмет көрсету аясы - табиғи байлықтарын
Ұлттық қабілет-беделін таза	басымдықтары (білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау және т.б.) - сапа мәдениетін қалыптастыру; - аймақтық ұйым-	сапасын арттыру және молайту	бәсекеге тілігі мен арттыру - экологиялық
бәсекеге Аймақтық және техно-	- өнім сапасын арттырудың жүйесін қалыптастыру, қызмет қабілеттілігін көрсету аясын кеңейту; арттыру - білім беру, денсаулық сақтау және т.б. сапасын арттыру - ұйымның қоғамдық ортаға - кәсіпорындар-	ұйымдастырудың белсенділігін арттыру; көрсету сапасын арттыру - тұтынушы қанағатын	өнім өндіруді ұлғайту; дардың инновациялық - табиғи ресурстарын қорын сақтау молайту - жинақтаушы
қабілеттілігін	арттыру; - сапа мәдениетіне тәрбиелеу;	арттыру; - кәсіпкерлік ұста-	енгізу
Ұйымдық	- мотивациялық жүйені қалыптастыру; - әлеуметтік саланы жетілдіру	німды сақтау және оңтайлау; танытқан тараптың	арттыру

2-кесте. Халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейінің негізгі көрсеткіштері (2001–2006 жылдар аралығы)

Көрсеткіштердің атауы	2001 ж.	2002 ж.	2003 ж.	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	2006 жыл 2001 жылға салыстырғанда, %
Халықтың атаулы ақшалай табыстары (жан басына орта есеппен, бір айда /теңге)	7670	8958	10533	12817	15787	19760	257,6
Бір қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы, теңге	17303	20323	23128	28329	34066	40790	235,7
Айлық жалақының ең төменгі мөлшері, теңге	3484	4181	5000	6600	8100	9200	264,1
Халықтың нақты ақшалай табыстары, (пайызбен)	111,3	110,3	110,5	113,8	114,5	115,3	1,03
10% неғұрлым ауқатты және 10% неғұрлым ауқатсыз халықтың тұтынуға жұмсаған табыстарының арасалмағы, пайызбен	8,8	8,1	7,4	6,8	6,8	7,4	0,8
Бір зейнеткердің айлық зейнетақысының мөлшері, теңге	4947	5818	8198	8628	9061	9898	2,0
Нақты тағайындалған зейнетақы индексі, (өткен кезеңге пайызбен)	104,2	110,3	131,9	98,6	97,7	100,8	1,0

Дереккөзі: Қазақстан Республикасы Статистикалық Агенттігінің мәліметтері бойынша есептеп шығарылды.

бірі – бұл ақшалай табыс. 2-кестеде орта есеппен халықтың жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары республика бойынша айына 2006 жылы 19760 мың теңгені құрады, бұл 2001 жылмен (7670 мың теңге) салыстырғанда екі жарым есе көп [4].

Еңбекке жарамды бір қызметкердің орташа айлық жалақысы республика бойынша 40 790 теңгені құрады және 2001 жылмен (17303 мың теңге) салыстырғанда 35,7%-ға өскен, орташа зейнетақы 2001 жылы 4,9 мың теңге болса, 2006 жылы 9,8 мың теңгеге дейін артты, бұл 2001 жылмен салыстырғанда екі есе көп. Халықтың орташа айлық табысы мен зейнетақы көлемінің барысы халықтың ең төменгі күнкөріс деңгейін ескере отырып қалыптасады. 2006 жылы өмір сүрудің ең төменгі күнкөріс деңгейі республика бойынша орта есеппен адамның жан басына шаққанда 2006 жылы 18,2 пайыз мөлшерінде белгіленді (сурет).

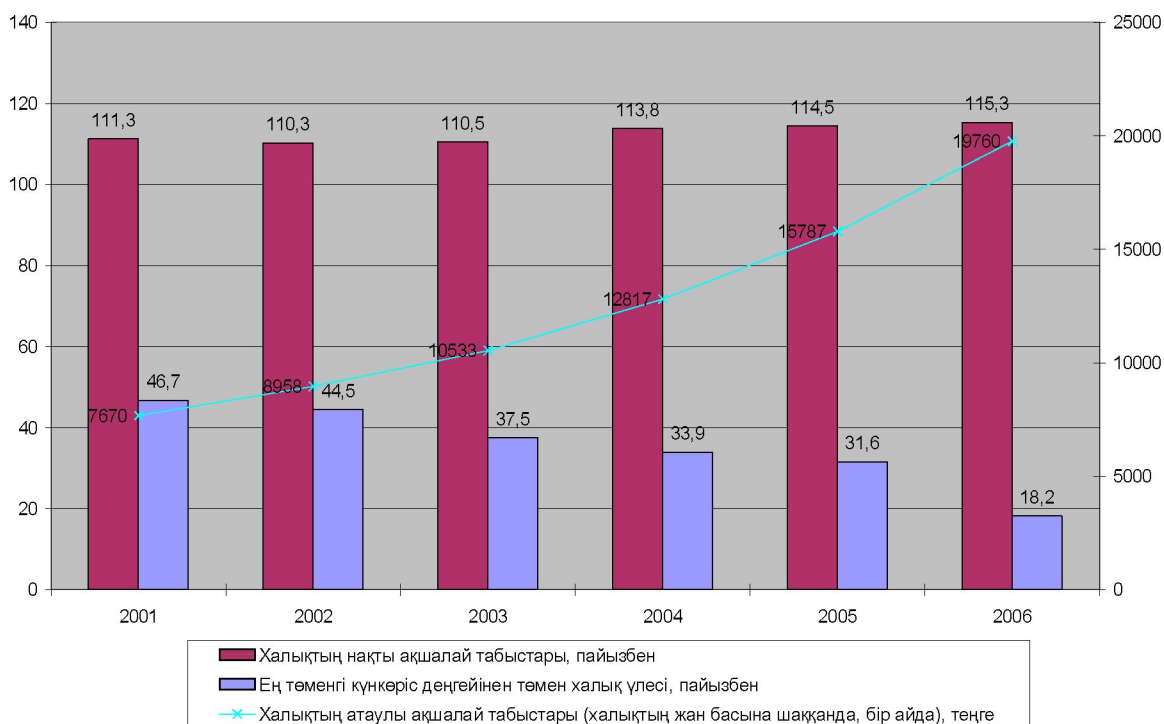
Қазіргі кезде халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейі бойынша аймақтардың арасындағы алшақтық ұлғайып келеді. Сонымен бірге, әлеуметтік басымдықтарға жете көңіл бөлмеу халықты табатын табыстары бойынша жіктеуге, адам капиталын жеткіліксіз инвестициялауға, аймақтар дамуының әркелкілігіне және адам дамуы көрсеткіштері бойынша бірқатар өңірлік сәйкессіздікке алып келді. Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігінің мәліметтері бойынша 2006 жылы халықтың ақшалай табыстарының ең жоғары деңгейі Астана мен Алматы қалаларында (республика бойынша орташа

қалыптасқан деңгейден 154,5 және 145,2%), ал негізгі өңірлер бо-йынша алып қарағанда Атырау мен Маңғыстау облыстары ең жоғары көрсеткіштерге (183,1 және 176,7%) ие. Табыс деңгейінің жан басына шаққандағы ең төменгі күнкөріс деңгейі Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстарында (67,6 және 65,6%) орын алды [5]. Халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы ақшалай табыстарын аймақтық саралау әлеуметтік-экономикалық, сондай-ақ аймақтық және макроэкономикалық қажетті мәселелер болып табылады.

Халықтың тұрмыс деңгейі тек табыстары көлеміндегі айырмашылық пен басқа да табыс көздерінің болуынан ғана емес, сондай-ақ отбасында қанша жан бар екендігіне, жұмыс істейтіндер санына, балаларының болуына қарай да қалыптасады. Халықтың еңбекақы және ақшалай табыстарының өсу саясаты тұрмыс деңгейінің экономикалық өсумен байланыстылығы ескеріліп құрылады. Әлеуметтік-экономикалық дамудағы оң үрдістер республиканың барлық өңірлерінде байқалады. Халықтың өмір сүру деңгейінің ұлғайып, хал-ахуалдарының үнемі жақсара түсуі ұлттық экономиканың тұрақтануына және оның сатылап өсе беруіне тікелей байланысты.

Өңірлердегі тұрғындардың өмір сүру жағдайының жақсаруы үшін мынадай іс-шараларды қолға алу қажет:

- елдің барлық өңірлерінің экономикасының өсуі және жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту;
- халықтың өмір сүру деңгейі мен денсаулығы-

Дереккөзі: Қазақстан Республикасы Статистикалық Агенттігінің мәліметтері бойынша қарастырылған.

Халықтың өмір сүруі деңгейінің негізгі көрсеткіштері

на әсер ететін ауыз су мәселесін қолға алу, халықтың аз қамтылған бөлігіне әлеуметтік көмек көрсету механизмі мен еңбекпен қамту саясатын жетілдіру;

- еңбекке жарамды халықтың неғұрлым жоғары тұрмыс деңгейін қамтамасыз ететін табыс табуына мүмкіндік беретін экономикалық жағдай жасау;

- халықтың ақпаратқа қол жеткізуін арттыру, салауатты өмір салтын насихаттау жөніндегі білім беру жүйесін құру;

- халықты тұрғын үймен және әлеуметтік қызмет түрлерімен (оның ішінде: білім беру, мәдениет және денсаулық сақтау ұйымдары және т.б.) қамтамасыз ету;

- халықтың өмір сүру сапасын арттыру (жоғары білімі бар халық үлесінің және жастардың жалпы санының ішіндегі студенттердің үлес салмағының өсуі; экономикалық белсенді халықтың ішінде жұмыссыздар деңгейін төмендету, қылмыстарды және т.б. азайту).

Бұл шаралардың барлығы да маңызды, өйткені олар қоғамда әлеуметтік-экономикалық айқындаушы фактор болып табылатын орташа таптың ауқымды жігін қалыптастыруға қолайлы жағдай жасауға

жәрдемдеседі. Осы мәселелерді шешу үшін ең алдымен еңбек нарығын жүйелі түрде талдап, ондағы болып жатқан өзгерістерді бағалап, әрбір аймақтың өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, еңбек ресурстарын басқару жүйесін жетілдіру қажет. Бұл ретте елімізде жүргізіліп отырған әлеуметтік саясаттың негізгі мақсаты халықтың денсаулығы мен игілігі үшін әлеуметтік қызмет көрсету аясын кеңейту, кедейшілік деңгейін төмендету, жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, өмір сүру сапасын арттыру және қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті азайту болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі күні халықты жұмыспен қамтуға бағытталған 2008–2010 жылдарға арналған шаралар кешені әзірленуде.

Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының 2008–2010 жылдарға арналған орта мерзімді жоспарында айқындалған басымдықтардың ішінде адами капиталды дамытып, халықтың өмір сүру сапасын арттыру мәселелері ерекше орын алып отыр. Бүгінде экономиканың қарқында дамуы әлеуметтік жағдайдың жақсаруына ықпал етуде.

Жалпы биыл әлеуметтік салаға 792 млрд теңге бөлінсе, келесі жылы тағы да 939 млрд теңге қаралып отыр. Бұл ел бюджетінің 35 пайызы әлеуметтік

салаға бағытталады деген сөз [6]. Сонымен бірге, Елбасымыздың Жолдауына орай былтырғы жылдың I шілдесінен бастап көптеген мемлекеттік жәрдемақылар: зейнетақы мөлшері, жәрдемақы мен әлеуметтік төлемдер және ең төменгі жалақы деңгейі көтерілуімен қатар, мемлекеттік орындар қызметкерлерінің жалақысы да 30%-ға өскені белгілі. Биыл да еңбекақы, зейнетақы біршама өсетінін Президент биылғы жолдауында да атап өтті. Бірақ тек жалақыны өсіріп қана қоймай, аймақтардағы әлеуметтік теңсіздіктерді де таразылап, зерттеп отыру қажет, яғни, қазіргі шарықтап өсіп отырған инфляция көрсеткішін бағамдап отыру қажет. Осының барлығы халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған шаралар. Бүгінгі күні экономиканың өсуі мен күшеюінің арқасында Қазақстан әлеуметтік салаға түбегейлі бет бұруға мүмкіншілік алды және соңғы жылдары осы салада көптеген жұмыстар атқарылды және алдағы уақытта да жүргізіледі.

Қорытындылай келе, өркендеген елдер қатарынан орын алуымыз үшін мемлекетіміз – өз азаматтарының өмір сүруін лайықты жағдаймен қамтамасыз етуге, әлеуметтік жағдайының қорғалуына, материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға т.б. көңіл аудару қажет. Бұл мәселе – жағдайы нашар қамтамасыз етілген топтың пайдасына ұлттық табысты қайта бөлудің көмегімен, халықты жұмыспен қамтамасыз ету, еңбекті қорғау, білім алу, денсаулық сақтауды, бүкіл қоғамның мәдениетін, т.б. дамыту саясатын жүргізуді жүзеге асыру барысында жаңашыл, шынайы көзқарас пен тәсілдерді қолдану арқылы қол жетіп, орындалады.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі – жаңа Қазақстан // Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2007. 1 наурыз.
2. Сонда.
3. Бобков В. О программе повышения уровня и качества жизни // Проблемы теории и практики управления. 1999. № 6. С. 94.
4. Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі // Статистикалық жинақ. Редакциясын басқарған Ю. К. Шоқаманов. Алматы, 2006. 212 б.
5. Қазақстанның қысқаша статистикалық жылнамалығы. Статистикалық жинақ. Редакциясын басқарған Б. Т. Сұлтанов. Алматы, 2007. 156 б.
6. Әлеуметтік сала әркез назарда // Егемен Қазақстан. 2007. № 373.

Резюме

Автор рассматривает факторы, влияющие на качество жизни населения на региональном уровне.

Summary

In article author examine the factors of the quality of life population on the regional level.

Түскен күні 10.10.07ж.